

VARIABILITA EURÓPSKEJ IDENTITY: DISPARITY V PERCEPCII IDENTITY EURÓPY NA ÚROVNI ČLENSKÝCH ŠTÁTOV EURÓPSKEJ ÚNIE

VARIABILITY OF THE EUROPEAN IDENTITY: DISPARITIES IN THE PERCEPTION OF THE IDENTITY OF EUROPE AT THE EUROPEAN UNION MEMBER STATES LEVEL

*Richard Nikischer*¹

Štúdie na tému európskej identity možno vo všeobecnosti rozdeliť na tie, čo sa zaoberajú európskym povedomím a tie, v ktorých je diskutovaná identita Európy. Obe dimenzie európskej identity, európske povedomie i identita (imidž) Európy, sú charakteristické relatívne vysokou mierou priestorovej variability, a to predovšetkým na úrovni jednotlivých národných štátov. Kým však medzinárodné disparity v miere európskeho povedomia bývajú predmetom analýz pomerne často, analýzy medzinárodných, či iných priestorových rozdielov v percepcii identity Európy, sú veľmi zriedkavé. Pritom, ak chceme byť schopní adekvátne interpretovať existujúce medzinárodné rozdiely v miere európskeho povedomia, musíme nevyhnutne začať venovať vyššiu pozornosť medzinárodným disparitám v percepcii Európy. V prezentovanom článku sú analyzované disparity v percepcii identity Európy na úrovni jednotlivých krajín Európskej únie a ich skupín. Analýza je založená na údajoch získaných v rámci prieskumu Eurobarometer 73.3 realizovaného v roku 2010. Prieskum potvrdil predpokladaný vzťah

¹ Mgr. Richard Nikischer, Sociologický ústav Akadémie vied ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, Česká republika; Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze, Albertov 6, 128 43 Praha 2, Česká republika, e-mail: richard.nikischer@soc.cas.cz.

Richard Nikischer, sociálny a regionálny geograf, niekoľko rokov pôsobí na oddelení Hodnotové orientace ve společnosti na Sociologickom ústave AV ČR, v.v.i. Je tiež doktorandským študentom regionálnej a politickej geografie na Prírodovedeckej fakulte UK v Prahe a členom Centra pre výskum v kultúrnej a historickej geografii. Je autorom viac ako desiatky odborných statí dotýkajúcich sa problematiky regionálneho povedomia a identity regiónu.

medzi identitami jednotlivých krajín EÚ a príslušnou národnou percepciou Európy.²

Kľúčové slová: Eurobarometer, identita Európy, krajiny Európskej únie, medzinárodné disparity.

Studies on European identity can be broadly divided into those dealing with European consciousness and those, in which the identity of Europe is discussed. Both European consciousness and the perception of the identity of Europe (the image of Europe) are characterized by a relatively high degree of spatial variability, especially at the level of individual nation states. However, while international disparities in the degree of European consciousness have been subject of analysis quite frequently, analyzes of international or other spatial differences in the perception of the identity of Europe are very rare. If we want to be able to adequately interpret existing international differences in European consciousness, we must necessarily start paying more attention to international disparities in the perception of Europe. The paper takes a closer look at disparities in the perception of the identity of Europe across individual European Union countries and their groups. Analysis of disparities is based mainly on data derived from the Eurobarometer 73.3 survey, which took place in 2010. The survey confirms the assumed relationship between the identities of individual nation states and the particular national perceptions of Europe.

Key words: Eurobarometer, identity of Europe, European Union countries, international disparities.

JEL: Y80, Z19

1 Úvod

Európska identita je nepochybne jedným z najčastejšie skloňovaných konceptov sociálnych vied dneška. Štúdie na tému európskej identity možno vo všeobecnosti rozdeliť na tie, čo sa zaoberajú európskym povedomím (vzťahom obyvateľov k Európe) a tie, v ktorých je diskutovaná identita Európy³ („osobná“

² Stať vznikla v rámci projektu ISSP 2013 – Národní identita III (LG12023), ktorý podporilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, s podporou grantu GA UK Regionální identita v slovensko-polském pohraničí (č. 587712) a s podporou na dlhodobý koncepčný rozvoj výskumnej organizácie RVO: 68378025.

³ Od druhej polovice 20. storočia dochádzalo pod vplyvom vzniku Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EHS) a jeho postupného vývoja až do podoby dnešnej EÚ k výraznému kvalitatívnemu posunu pôvodnej európskej identity (európska identita pred tým, než došlo k významovému prekryvaniu Európy a Európskej únie). Tá vďaka postupnej inštitucionalizácii EÚ nadobúdala čoraz jasnejšie rysy (Európa nadobudla zreteľnejší územný, symbolický, inštitucionálny tvar). Nepochybne aj dnes môžeme hovoriť o niekoľkých Európach vymedzených na základe najrôznejších regionalizačných kritérií (Jenkins 2008). Spomedzi týchto „Európ“ však v rámci sociálneho diškurzu dominuje chápanie Európy ako Európskej

identita regiónu Európa, ktorá je daná jedinečnou kombináciou prírodných a kultúrnych prvkov; Paasi 1986, 2002⁴). Medzi regionálnym povedomím a identitami regiónov existuje vzájomný dialektický vzťah (Bourgeois a Bourgeois 2005, Del Biaggio 2010, Nikischer 2013) a Európa v tomto smere nie je žiadnou výnimkou. Od európskeho povedomia závisí ďalší vývoj identity Európy, jej územného, symbolického či inštitucionálneho tvaru (existencia európskeho povedomia určitej miery okrem iného podmieňuje legitimitu ďalšej integrácie Európy; Eriksen a Fossum 2004, Păun a Ciceo 2010, Pichler 2008a, Wang 2009), identita Európy zase predstavuje platformu priestorovej socializácie jednotlivca, na základe ktorej je formované európske povedomie. Obe dimenzie európskej identity, európske povedomie i identita Európy, sú typické pomerne vysokou mierou priestorovej variability⁵, pričom sú

únie, ktorá pôvodnú, značne amorfnú európsku identitu, adoptovala a začala ju čoraz aktívnejšie formovať (Böröcz 2001, Nikischer 2015, Wang 2009). To, že EÚ zaštitila svoju identitu mnohotvarou Európou, je jej slabosťou i silnou stránkou zároveň – slabinou je nevyhranenosť a neurčitosť identity EÚ a výhodou zas jej vysoká flexibilita a možnosť ľubovoľne ju konštruovať do budúcnosti.

Identitu EÚ možno považovať za derivát pôvodnej európskej identity, tento vzťah však v súčasnosti platí i opačne, európska identita je v čoraz väčšej miere produktom identity EÚ. Tieto dve identity sú značne inkluzívne a so zvyšujúcou sa mierou inštitucionalizácie EÚ a jej aktívneho formovania jej vlastnej („európskej“) identity dochádza k ich čoraz väčšiemu prekryvaniu a splyvaniu, sú na ne naviazané rovnaké významy (Nikischer 2015). Hľadanie hraníc medzi európskou identitou a identitou EÚ je preto v súčasnosti neľahkou úlohou. Projekt „európskej“ integrácie zásadným spôsobom ovplyvňuje to, čo je považované za „Európu“ a „európske“, Európu a jej identitu dnes definuje najmä to, čím je Európska únia. Preto rovnako ako väčšina autorov pojednávajúcich o európskej identite či identite EÚ, i ja v tejto stati uvedené pojmy v rámci používanej terminológie stotožňujem. Treba však znova pripomenúť, že mnohovýznamová Európa má mnoho podôb a Európska únia je iba jednou (aj keď v rámci sociálneho diskurzu absolútne dominantnou) z nich. Niektorí anglicky píšuci autori nápadito vystihujú vzájomný dialektický vzťah európskej identity a identity EÚ aj prostredníctvom výrazu „EUrope“ (napr. Antonsich 2008, Just 2009, Moisis a kol. 2013).

⁴ V štúdiu sa pridržiavam Paasiho konceptu regionálnej identity. V súlade s ním chápem aj obsah pojmov ako regionálne povedomie, regionálna identita obyvateľov, regionálna identita, identita regiónu, imidž regiónu, komponent regionálnej identity (či identity regiónu) a rovnako aj význam týchto pojmov pri ich spojení s regiónom Európa (identita Európy, imidž Európy, európske povedomie atď.) V prezentovanej štúdiu Paasiho koncept detailnejšie nediskutujem, väčší priestor radšej venujem samotnej analýze identity Európy. Čitateľ sa môže o Paasiho koncepte regionálnej identity dozvedieť viac v jeho početných článkoch (napr. Paasi 1986, 2002, 2003, 2009), koncept bol neraz diskutovaný i v českom a slovenskom prostredí (Bucher a Kunáková 2010, Heřmanová a Chromý a kol. 2009, Chromý 2003, Nikischer 2014, Semian 2012, Šerý 2014 a mnohí ďalší).

⁵ Vysoká miera priestorovej variability európskej identity (podobne Jenkins 2008, Pichler 2008b) je predovšetkým následkom:

- amorfnej povahy a nízkej miery inštitucionalizácie pôvodnej európskej identity (európska identita pred tým, než došlo k významovému prelínaniu Európy s EÚ; pozri napr. Compagnon 1990, Gossman 2010, Paasi 2001),

premenlivé predovšetkým na úrovni najviac inštitucionalizovaných teritórií – štátov⁶ (podobne Pichler 2008b). Kým však medzinárodné disparity v miere európskeho povedomia bývajú predmetom jednotlivých analýz pomerne často (iba v poslednom čase napr. Gherghina 2010, Hadler, Tsutsui a Chin 2012, Lengyel 2011, Örkény 2011, Plecítá 2012, Verhaegen, Hooghe a Quintelier 2014), o medzinárodných či iných priestorových rozdieloch v percepcii identity Európy toto konštatovanie vysloviť nemožno (Pichler 2008b). Pritom práve od toho, ako daný región vnímame, závisí aj to, aký k nemu máme vzťah (túto skutočnosť vo svojom náčrte dimenzií regionálnej identity pomocou zreteľnej línie zdôrazňuje i Paasi 1986, s. 132). Pokiaľ chceme byť niekedy schopní adekvátne interpretovať existujúce medzinárodné rozdiely v miere európskeho povedomia, musíme bezpodmienečne začať venovať vyššiu mieru pozornosti medzinárodným disparitám v percepcii Európy. Tým viac, že dnešná Európa predstavuje región vznikajúci „zhora“, teda smerom od „predkladanej“ identity regiónu (Európy) k regionálnemu (európskemu) povedomiu (Karolewski 2011).

Ako naznačuje už názov prezentovanej štúdie, diskutujem v nej predovšetkým o identite Európy (alebo „Európ“, vzhľadom na to, ako rôznorodo je identita Európy vnímaná; tiež Biebuyck a Rumford 2012, Jenkins 2008, Kuus 2005) a rozdieloch / podobnostiach v jej percepcii na úrovni jednotlivých krajín EÚ. Medzinárodnými rozdielmi v miere európskeho povedomia sa v štúdiu nezaobrám, no v rámci úvah ich neponechávam bez zreteľa, nakoľko ide o jav dopĺňajúci celkový obraz priestorovej variability európskej identity. Navyše, ako už bolo spomenuté, vnímanie regiónu a vzťah k nemu spolu bezprostredne súvisia. Identita Európy je zdrojom európskeho povedomia a z pohľadu jeho úspešného formovania by sme mali nadobudnúť čo najviac vedomostí o tom, vďaka čomu sa ľudia v jednotlivých krajinách cítia (necítia) ako Európania. Ako bude prezentované v nasledujúcich kapitolách, európske

-
- výraznej socioekonomickej heterogenity EÚ, resp. Európy (Paasi 2001, Pichler 2008b),
 - diskonformných predstáv jednotlivých členských štátov (národných elít) o ďalšom smerovaní a finalite EÚ, čo sa odráža aj v rozdielnom zobrazovaní Európy v daných národných médiách (Braun 2008),
 - viacrýchlostnej „európskej“ integrácie.

⁶ Teória inštitucionalizácie regiónov identifikuje štyri fázy inštitucionalizácie regiónu – nadobúdanie územného tvaru regiónu, nadobúdanie symbolického tvaru regiónu, formovanie formálnych a neformálnych inštitúcií regiónu (inštitucionálneho tvaru) a zakotvenie regiónu vo vedomí spoločnosti a priestorových štruktúrach (Heřmanová a Chromý a kol. 2009, Paasi 1986, 2002). Na základe stupňa vývoja jednotlivých tvarov regiónu možno určiť stupeň jeho inštitucionalizácie. Postupná inštitucionalizácia regiónu zvyčajne vedie k deinštitucionalizácii predchádzajúceho teritoriálneho usporiadania (Paasi 2001). Táto skutočnosť je hybnou silou neutíchajúceho záujmu o výskum vzájomných vzťahov národných štátov a EÚ, resp. národostátnych identít a európskej identity a toho, do akej miery (ak vôbec) vedie projekt európskej integrácie k oslabovaniu národných identít a pozícií národných štátov (Nikischer 2015).

povedomie obyvateľov jednotlivých krajín EÚ má nielen rôznu úroveň, ale aj sa buduje na veľmi rozdielnych zdrojoch.

Môžeme objaviť relatívne mnoho prevažne teoretických prác, v ktorých autori diskutujú o mnohovýznamovom koncepte Európy a zdôrazňujú skutočnosť, že identitu Európy vnímajú jednotlivci, príp. konkrétne skupiny veľmi rôznorodo (napr. Biebuyck a Rumford 2012, Foucher 2002, Jenkins 2008, Moisiso a kol. 2013, Wæver 2005). Žiaľ, empirickému výskumu percepcie identity Európy širším obyvateľstvom nebola doposiaľ venovaná dostatočná pozornosť (podobne Triandafyllidou 2008), i keď sa postupne rozširuje zoznam štúdií, kde sa vnímanie Európy jednotlivcami skúma prostredníctvom kvalitatívnych rozhovorov (Antonsich 2008, Armbruster, Rollo a Meinhof 2003, Bruter 2004, Triandafyllidou 2008) či menších ankiet (napr. Braungart, Braungart 1992). Štúdie, v ktorých je percepcia identity Európy analyzovaná na základe reprezentatívnych dát pochádzajúcich z extenzívnych sociologických prieskumov sú však málopočetné a vychádzajú prevažne zo staršieho prieskumu Eurobarometer 57.2 (2002). Disparity v percepcii európskej identity⁷ obyvateľmi jednotlivých krajín za použitia uvedeného zdroja dát analyzujú Jiménez (2004a), Jiménez a kol. (2004) a Pichler (2008b). Z rovnakého prieskumu vychádza i Kosić (2003), ktorá však analyzuje iba percepciu európskej identity obyvateľmi Talianska, Jiménez (2004b) zas diskutuje o jej vnímaní Španielmi. V ďalšej zo svojich prác sleduje Pichler (2009) vzťah medzi percepciou európskej identity a kozmopolitanizmom. V prezentovanej štúdii pri analýze identity Európy, resp. jej percepcie (zo sociálno-konstruktivistickej perspektívy ide v podstate o to isté, keďže identita regiónu je reprezentovaná jeho imidžom v spoločnosti) vychádzam z aktuálnejších dát zozbieraných v rámci prieskumu Eurobarometer 73.3 (marec-apríl 2010; ďalej aj ako EB 73.3; European Commission 2012). Nakoľko sú však identity všetkých regiónov, okrem priestoru, premenlivé i v čase, treba pamätať na to, že aj od roku 2010 došlo dozaista v percepcii identity Európy k určitým zmenám, a to najmä v krajinách, ktorých vzťah k Európe (EÚ), resp. k jednotlivým komponentom jej identity, prešiel významnejšou zmenou (ako napr. v prípade Estónska či Lotyšska, ktoré medzičasom vstúpili do eurozóny).

Pri „meraní“ percepcie Európy musíme operacionalizovať koncept európskej identity pomocou jej dekompozície na jednotlivé komponenty⁸. Dá sa predpokladať, že

⁷ O percepcii „európskej identity“ a nie „identity Európy“ hovorím z toho dôvodu, že predmetná otázka, na základe ktorej uvedení autori realizovali svoje analýzy, mala v rámci Eurobarometra 57.2 špecifické znenie – pýtala sa respondentov vyslovene na zdroje európskeho povedomia (pozri aj pozn. č. 8).

⁸ Výrazy „komponent regionálnej identity“ a „komponent identity regiónu“ a v nadväznosti na to aj výrazy „komponent európskej identity“ a „komponent identity Európy“ považujem s výnimkou menšej významovej odchýlky za ekvivalentné. Pod „komponentom identity

ako zdroj európskej identity (či už hovoríme o zdroji európskeho povedomia alebo toho, čo sa ešte považuje za „Európu“ a „európske“ a čo už nie) majú dané komponenty rozdielnu relevanciu. Identifikácia týchto zložiek identity by mala byť založená na dôslednej abstrakcii, pretože definovanie zoznamu komponentov identity Európy je v konečnom dôsledku jedným z rozhodujúcich faktorov ovplyvňujúcich validitu záverov jej analýzy. Nakoľko však v štúdií vychádzam z dát z EB 73.3, nutne z neho preberám i predkladaný zoznam jednotlivých komponentov.

Určenie zoznamu komponentov identity je samozrejme vždy poznamenané značnou dávkou subjektivity a pri heuristike odbornej literatúry sa naprieč jednotlivými štúdiami stretávame s veľmi rozdielnym poňatím jednotlivých zložiek európskej identity. Vo väčšine prípadov sa však medzi zmieňovanými zložkami identity Európy objavuje spoločné kultúrne a historické dedičstvo založené na odkaze antických kultúr a osvietenstva, kresťanská kultúra, demokratické hodnoty či geografická poloha na západnom cípe Eurázie. Od prelomu milénia sa čoraz častejšie spomína aj nový komponent identity Európy – euro. Samozrejme, niektoré komponenty sú si pri vyššej miere generalizácie podobné a môžeme ich zoskupovať (vo všeobecnosti sa rozlišujú najmä dve hlavné skupiny komponentov – kultúrne a inštrumentálne), rovnako možno pri detailnejšom pohľade v rámci niektorých komponentov vymedziť niekoľko parciálnych (Mansfeldová a Špicarová Stašková 2009). V nadväznosti na EB 73.3 vyčleňujem tieto komponenty európskej identity – spoločná história, spoločný geografický priestor (ďalej ako „geografia“), demokratické hodnoty, sociálna ochrana, spoločná kultúra, religiózne dedičstvo, jednotná mena (ďalej aj ako „euro“) a symbolika.

S ohľadom na už publikované výsledky (Gabel 1998a, 1998b; Jiménez a kol. 2004; Kosić 2003; Kritzinger 2005; Pichler 2008b) predpokladám v rámci európskej identity miernu prevahu inštrumentálnych komponentov, a to najmä spoločnej európskej meny, ktorú podľa mňa budú respondenti vnímať ako jej najdôležitejší element (podobne Kaelberer 2004). Zároveň však nemožno marginalizovať úlohu kultúrno-historických komponentov európskej identity (i Jiménez a kol. 2004), ktorým

regiónu“ (pozri identita regiónu ako jedna z dvoch dimenzií regionálnej identity; Paasi 2002) máme na mysli konkrétny prírodný alebo kultúrny element, ktorý je pre daný región typický, a na základe ktorého sa tento región odlišuje od ostatných regiónov (v prípade Európy to môže byť napr. kresťanské vierovyznanie, výkonná ekonomika, poloha na západnom okraji Eurázie či vyznávanie demokratických hodnôt). Pri použití výrazu „komponent regionálnej identity“ zdôrazňujeme, že takýto element identity regiónu je zdrojom určitého regionálneho povedomia (pozri regionálne povedomie ako druhá dimenzia regionálnej identity; Paasi 2002). Komponent regionálnej identity teda predstavuje komplex zahŕňajúci daný prvok identity regiónu spolu s príslušným regionálnym povedomím, ktoré existuje ako produkt identifikácie práve na báze tohto prvku (Nikischer 2015). Pochopiteľne, v rovnakom duchu treba chápať aj významový rozdiel medzi pojmami „európska identita“ a „identita Európy“.

bude v niektorých krajinách Európy (najmä štáty strednej a východnej Európy mimo eurozóny) pravdepodobne pripisovaná pomerne vysoká dôležitosť. Podobne ako Triandafyllidou (2008) uznávam, že identitu Európy formuje charakter identít jednotlivých „európskych“ krajín. Konkrétna „národná“ percepcia Európy bude v danej krajine do istej miery odrazom jej vlastnej identity („My sme nejakí a My sme Európa, ergo Európa je ako My“). Možno tak predpokladať, že obyvatelia krajiny eurozóny budú spájať Európu a „európske“ s eurom do väčšej miery než obyvatelia krajiny mimo eurozóny. V štáte s dlhšou tradíciou demokracie bude zase Európa definovaná demokratickými hodnotami viac ako v krajine postkomunistickej, v štátoch so silnou sociálnou politikou bude Európa relatívne silno spätá so sociálnou ochranou a pod. V nadväznosti na to môžeme predpokladať podobné vnímanie Európy naprieč krajinami, ktoré sú si podobné z hľadiska ich vzťahu k najdôležitejším komponentom jej identity a zároveň významné rozdiely v percepcii medzi krajinami, ktoré sú si z hľadiska tohto vzťahu nepodobné (napr. eurozóna / ne-eurozóna, „staré demokracie“ / postkomunistické krajiny a pod.). Je teda možné sa domnievať, že vnímanie Európy bude v hrubých líniiach podobné naprieč príbuznými (kultúrne, geograficky, politicky, historicky atď.) krajinami (napr. Pobaltie, južná Európa, Škandinávia, Benelux, postkomunistické krajiny a pod.), pričom rozhodujúcim momentom z hľadiska percepcie Európy v konkrétnej krajine bude práve miera prítomnosti / absencie najdôležitejších komponentov identity Európy v rámci identity daného štátu.

Nasledujúce kapitoly sú venované analýze (percepcie) identity Európy. V prvej z nich sú predstavené analyzované dáta z EB 73.3, nasleduje krátka stať prezentujúca percepciu identity Európy obyvateľmi celej európskej dvadsaťsedmičky. Ďalšie časti štúdie sú venované medzinárodným disparitám v percepcii identity Európy na úrovni členských štátov EÚ a ich skupín.

2 POUŽITÉ DÁTA

Vstupné dáta pre analýzu identity Európy a medzinárodných disparít v jej percepcii pochádzajú z Eurobarometra 73.3 „Národná a európska identita, elektromagnetické polia a zdravie“, pričom samotný terénny zber údajov prebiehal od 12. 3. do 1. 4. 2010. Dotazovaných bolo celkom 26 602 obyvateľov z 27 krajín Európskej únie (vrátane Bulharska a Rumunska, bez neskôr prístupujúceho Chorvátska). Všetci respondenti boli rezidentmi krajín EÚ, pričom nemuseli byť občanmi danej krajiny, v rámci ktorej prieskum prebiehal, avšak museli byť občanmi Európskej únie. Respondenti boli iba obyvatelia vo veku 15 rokov a vyššie. Pre Severné Írsko, Veľkú Britániu, západné a východné Nemecko boli vytvorené samostatné regionálne vzorky, dohromady tak bolo vytvorených 29 reprezentatívnych vzoriek (25 národných vzoriek pre jednotlivé krajiny a 4 regionálne vzorky), ktoré je možné za použitia príslušných váh agregovať do rôznych zoskupení (napr. krajiny

eurozóny, nové členské krajiny, EÚ 6, EÚ 15, pobaltské krajiny, Spojené kráľovstvo a pod.; GESIS 2012).

Respondenti boli zvolení na základe viacstupňového náhodného výberu. V prvej fáze boli v rámci každého NUTS II regiónu (alebo ekvivalentnej územnej jednotky) určené primárne výberové jednotky (PSU). Boli vyberané systematicky s pravdepodobnosťou proporcionálnou k veľkosti populácie zo skupín vytvorených na základe stupňa urbanizácie. V ďalšom kroku bola v každej PSU náhodne vybraná štartovacia adresa, ďalšie adresy boli vyberané systematicky ako každá n-tá adresa. Konkrétny respondent bol v danej domácnosti vybraný na základe metódy najbližších narodenín, v každej domácnosti bol dopytovaný maximálne jeden respondent. Prieskum prebiehal formou face-to-face interview priamo v jednotlivých domácnostiach. Požadovaná veľkosť národných a regionálnych vzoriek je minimálne 1000 realizovaných rozhovorov, s výnimkou Severného Írska (300) a východného Nemecka, Luxemburska, Cypru a Malty (po 500 vyplnených dotazníkov). K vzorkám sú skonštruované post-stratifikačné váhy (tzv. weight result from target) zohľadňujúce pohlavie, vek, región (NUTS II) a veľkosť sídla respondenta. Za účelom analýz rôznych zoskupení krajín sú vytvorené európske a populačné váhy (zohľadňujúce podiel populácie danej krajiny na populácii analyzovaného zoskupenia), v ktorých sú zahrnuté aj post-stratifikačné váhy (GESIS 2012). Národné a regionálne vzorky tak možno rôznym spôsobom agregovať bez toho, aby došlo k zníženiu pôvodnej reprezentatívnosti.

Percepciu európskej identity analyzujem na základe odpovedí respondentov na otázku QB2, ktorá mala v rôznych jazykových ekvivalentoch nasledovné znenie:

Ktoré z nasledovných možností sú podľa vás najdôležitejšie prvky vytvárajúce európsku identitu? (Vyberte maximálne dve odpovede)

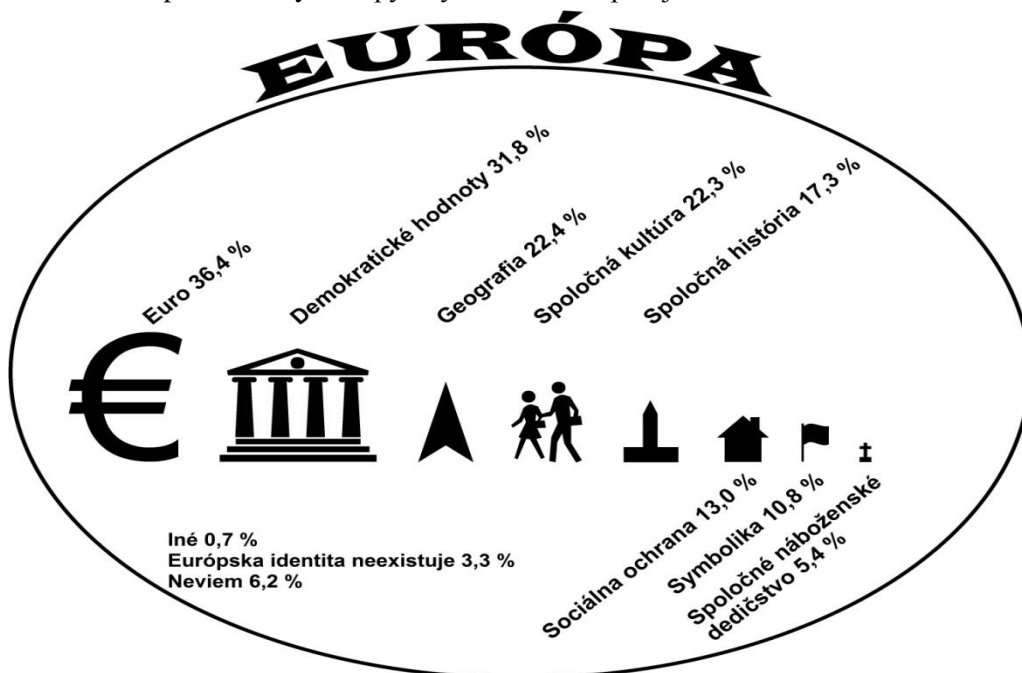
- 1) Spoločná história
- 2) Geografia
- 3) Demokratické hodnoty
- 4) Vysoká miera sociálnej ochrany
- 5) Spoločná kultúra
- 6) Spoločné náboženské dedičstvo
- 7) Jednotná mena, euro
- 8) Symboly: vlajka, hymna a motto („jednota v rozmanitosti“)
- 9) Iné
- 10) Nijaká európska identita neexistuje
- 11) Nevie⁹

⁹ Otázka má v tejto podobe hneď niekoľko slabín. Okrem spomínanej subjektivity pri vytváraní zoznamu komponentov predkladaných respondentom a subjektívne nastavenej miery

3 IDENTITA EURÓPY PODĽA OBYVATEĽOV EURÓPSKEJ DVADSAŤSEDMIČKY

Percepciu identity Európy obyvateľmi EÚ 27 graficky znázorňuje obr. 1. Identita Európy je podľa respondentov spätá predovšetkým so spoločnou menou a demokratickými hodnotami. Za pomerne dôležitú súčasť identity Európy je považovaná i spoločná kultúra, história a geografia. Najmenej dôležitými komponentmi európskej identity sú, podľa opýtaných, sociálna ochrana, európska symbolika a náboženské dedičstvo.

Obr. 1: Percepcia identity Európy obyvateľmi Európskej únie

Pozn.: Uvedený je vážený percentuálny podiel respondentov z EÚ 27, ktorí označili dané komponenty za najdôležitejšie prvky európskej identity.

Prameň: European Commission (2012), vlastné spracovanie.

generalizácie komponentov je to i skutočnosť, že respondenti jednotlivým komponentom neprisudzujú špecifickejšiu váhu, iba vyberajú z predloženého zoznamu jeden alebo dva najrelevantnejšie komponenty. Predmetná premenná tak má dichotomický charakter – 0 (nevybrané komponenty), 1 (vybrané komponenty). Pritom je nepravdepodobné, že konkrétny respondent pripisuje všetkým vybraným či nevybraným komponentom európskej identity rovnakú dôležitosť. Veľkou nevýhodou je tiež nesúlad v zoznamoch komponentov európskej identity, ktoré sú predkladané respondentom v rámci jednotlivých prieskumov Eurobarometra, čo výrazne redukuje možnosti sledovania vývoja európskej identity, resp. jej percepcie v časovom rade.

Najdôležitejšie komponenty identity Európy by mali byť zákonite i určujúcimi prvkami miery „európskosti“ v rámci sociálneho diškurzu. Je pravda, že najdôležitejšie prvky európskej identity, euro a demokratické hodnoty, resp. používanie eura¹⁰ a kvalitu skúsenosti s demokraciou, možno považovať za podstatné kritériá pre vymedzovanie tých pravých, jadrových Európ a Európ druhého rangu. Najčírejšiu jadrovú Európu potom reprezentujú staré demokracie, ktoré sú súčasťou eurozóny (Nikischer 2015).

4 EURÓPA AKO ODRAZ IDENTITY NÁRODNO-ŠTÁTNEJ: DISPARITY V PERCEPCII IDENTITY EURÓPY NA ÚROVNI SKUPÍN ŠTÁTOV EÚ

Triandafyllidou (2008) spomína vzájomný dialektický vzťah medzi identitami jednotlivých „európskych“ štátov a identitou Európy. Iste, je to práve charakter európskych krajín, ktorý určuje to, čím je Európa. Vzhľadom na zvyšujúcu sa mieru inštitucionalizácie Európy je zas pochopiteľné, že sa prvky identity Európy stávajú súčasťou identít národných štátov (napr. euro je dnes už neoddeliteľnou súčasťou identít krajín eurozóny).

Ako ukážu nasledujúce kapitoly, skutočnosť, že identita Európy je odrazom identít jednotlivých európskych krajín, potvrdzuje v základných líniách i prieskum Eurobarometra. Z pohľadu sociálno-konstruktivistického prístupu k štúdiu regiónov je identita regiónu daná jeho imidžom v spoločnosti. Región je ako abstraktná entita¹¹ tým, za čo ho považujeme. Európa je tým, za čo ju pokladajú obyvatelia jednotlivých „európskych“ štátov (samozrejme, v tomto prípade ide iba o tzv. „imidž zvnútra“, súčasťou identity Európy je aj jej „imidž zvonku“; pozri Paasi 1986, 2002). Tí, považujúc samých seba za Európanov a svoje krajiny za európske, vnímajú identitu Európy cez objektív identít svojich štátov a prisudzujú Európe predovšetkým tie atribúty, ktoré sú vlastné aj ich domovským krajinám. Európa je tak konštruovaná jednotlivými národnými, daným štátom podobnými Európmi. Interná heterogenita Európy (najmä z pohľadu rôznej miery prítomnosti najdôležitejších komponentov identity Európy v rámci identít jednotlivých štátov) sa tak zákonite musí odrážať i v signifikantných medzinárodných disparitách v jej percepcii.

V tab. 1, ktorá prezentuje rozdielnosť vo vnímaní Európy medzi jednotlivými skupinami členských krajín EÚ, môžeme pozorovať, že v rámci Európskej únie existujú pomerne výrazné nerovnosti v percepcii identity Európy. Prvých päť riadkov v tabuľke zobrazuje ako identitu Európy vnímajú obyvatelia skupín štátov

¹⁰ Aj v čase, keď sa Taliansko pripravovalo na vstup do eurozóny, jeden z hlavných propagačných sloganov znel „vstupovanie do Európy“ (Wang 2009).

¹¹ Ktorá sa však prejavuje v rámci konania ľudí, čo má za následok i odraz jej existencie vo fyzickom charaktere prostredia.

vymedzených na základe histórie európskej integrácie. Aj medzi týmito skupinami krajín možno pozorovať disparity v percepcii Európy, pretože jednotlivé skupiny v sebe spravidla agregujú krajiny s podobným vzťahom k hlavným komponentom európskej identity (euro, demokratické hodnoty). Analýza rozptylu (ANOVA) potvrdila signifikantné rozdiely medzi zakladajúcou šestkou EÚ a novými členskými krajinami (krajiny pristupujúce k Únii v roku 2004, resp. 2007; ďalej aj NČK 12) vo vzťahu k percepcii relevancie demokratických hodnôt v rámci konštrukcie identity Európy. Až 39 % opýtaných zo zakladajúcej šestky EÚ, teda z krajín s dlhodobou fungujúcim demokratickým režimom, označilo demokratické hodnoty za najdôležitejšiu súčasť identity Európy. Spomedzi respondentov z prevažne postkomunistických nových členských krajín tak učinilo iba 24 %. Z pohľadu vzťahu jednotlivých štátov k demokracii však v prípade NČK 12 nejde o skupinu úplne homogénnu, nakoľko Malta a Cyprus nezažili éru komunizmu a demokratický režim sa v nich vyvíja už dlhšie obdobie (i keď najmä v prípade Cypru dosť špecifickým spôsobom).¹² Napriek tomu sa javí, že v „starých demokraciách“ je Európa definovaná demokraciou v omnoho väčšej miere než v postkomunistických štátoch.

Ako signifikantné sa medzi EÚ 6 a NČK 12 ukázali i rozdiely v prisudzovaní dôležitosti komponentu *symbolika*. Ešte výraznejšie signifikantné rozdiely v tomto smere existujú medzi novými členskými krajinami a staršou členskou pätnástkou (EÚ 15; $F = 15,9$).¹³ Podiel respondentov, ktorí označili symboliku (európska vlajka, hymna, motto) za najdôležitejší komponent identity Európy, bol v NČK 12 oproti EÚ 15 takmer dvojnásobný. Vysvetlením by mohol byť nižší počet NČK, ktoré sú členmi eurozóny,¹⁴ pričom absencia každodennej skúsenosti s eurom, ako najdôležitejším symbolom EÚ, má v týchto krajinách za následok vyššiu identifikáciu obyvateľov s ostatnými symbolmi EÚ. Symbolike sa však pripisuje vysoká dôležitosť aj v NČK, ktoré sú členmi eurozóny (Slovensko, Slovinsko), navyše obyvatelia NČK považujú symboliku za významnejší komponent identity Európy než obyvatelia krajín mimo eurozóny (a ani rozdiely vo vnímaní dôležitosti komponentu *symbolika* medzi obyvateľmi krajín eurozóny a krajín mimo nej sa neukázali ako signifikantné). Relatívne vysoká relevancia prisudzovaná obyvateľmi NČK 12 európskej symbolike tak môže byť následkom kratšej tradície Európskej identity v NČK a indikátorom menšej „vzretosti“ a vyššej miery flexibility európskej identity (je jednoduchšie ju konštruovať, napr. pomocou diskutovaných symbolov) v týchto štátoch (symboliku

¹² Prieskum EB 73.3 bol realizovaný iba v Cyperskej republike (gréckej časti Cypru) a Severocyperskej tureckej republiky sa netýkal.

¹³ Ukazovateľ F sa rovná podielu variability medzi skupinami štátov a variability vo vnútri skupín štátov vo vzťahu k dôležitosti priradenej danému komponentu identity.

¹⁴ Resp., ktoré boli členmi eurozóny v roku 2010. Dnes sú členmi eurozóny už i Estónsko (vstúpilo do tretej fázy Európskej menovej únie v r. 2011), Lotyšsko (2014) a Litva (2015).

nevnímajú ako pomerne dôležitý komponent iba obyvatelia „mladých“ európskych krajín, ale aj mladí obyvatelia Európy, ktorých povedomie je obvykle vo fáze najaktívnejšieho formovania¹⁵). Jiménez a kol. (2004) a Pichler (2008b) na základe analýzy dát z EB 57.2 (2002) konštatujú, že obyvatelia NČK (vtedy ešte kandidátske krajiny) pripisujú kultúrnym komponentom európskej identity značne vyššiu dôležitosť než obyvatelia EÚ 15. Túto skutočnosť dáta z EB 73.3 nepotvrdzujú. Podobne ako v spomínaných štúdiách sa však ukazuje, že distribúcia relevancie prisudzovanej jednotlivým komponentom identity respondentmi z NČK je rovnomernejšia, ako je to v prípade respondentov z EÚ 15.

Už významné rozdiely medzi EÚ 6 a NČK 12 (menšie rozdiely môžeme pozorovať i medzi NČK a EÚ 15) vo vzťahu ku komponentu demokratickej hodnoty naznačili, že v krajinách s dlhšou kontinuitou demokratického zriadenia, ktoré sú často označované aj ako tzv. „staré demokracie“ (i tento fakt napovedá o pevnej pozícii demokracie v identitách týchto krajín), je i Európa spájaná s demokratickými hodnotami v omnoho väčšej miere ako v krajinách s kratšou tradíciou demokracie. Medzi ne možno zaradiť všetky postkomunistické štáty (NČK 12 bez Malty a Cypru) a juhoeurópske krajiny, v ktorých bola nastolená pluralitná demokracia až po páde diktátorských režimov v polovici 70. rokov minulého storočia (Portugalsko, Španielsko, Grécko). Tieto krajiny sú v tab. 1 označené ako „mladšie demokracie“. Môžeme vidieť, že medzi nimi a ostatnými krajinami („staršie demokracie“) existuje značný rozdiel vo vnímaní dôležitosti komponentu demokratickej hodnoty ($F = 16,6$ na hladine významnosti $0,001$). Podľa obyvateľov starších demokracií definuje demokracia Európu a „európanstvo“ dokonca v rovnakej miere ako spoločná európska mena. Obyvatelia mladších demokracií pripisujú demokratickým hodnotám ešte nižšiu dôležitosť než komponentu geografia. Vedomie značne nedemokratickej minulosti vlastného štátu (národa) a súčasné sebaopínanie obyvateľov mladších demokracií ako Európanov (alebo prinajmenšom ako obyvateľov Európy) podľa všetkého vedie k tomu, že títo nevnímajú demokratické hodnoty ako základný konštitučný prvok Európy a jej identity. Európa v mladých demokraciách nie je taká demokratická ako v tých starších. Ako bolo naznačené, pre obyvateľov mladších (nových) demokracií hrajú dôležitejšiu úlohu pri vymedzovaní Európy skôr geografické kritériá, významné rozdiely (i keď nie také výrazné ako vo vzťahu ku komponentu demokratickej hodnoty) možno medzi mladšími a staršími demokraciami pozorovať i v súvislosti s vnímaním dôležitosti komponentu geografia.

¹⁵ Najvyšší význam symbolike pripisuje najmladšia veková kategória respondentov (15-24 rokov), v rámci ktorej ju považuje za najdôležitejší komponent európskej identity 16,6 % opýtaných. So stúpajúcim vekom klesá podiel respondentov, ktorí považujú symboliku za najdôležitejší prvok, pričom v kategórii respondentov nad 55 rokov ju považuje za najdôležitejší element identity iba 8,5 % opýtaných (25-39 r.: 11,6 %; 40-54 r.: 9,9 %).

Tab. 1: Percepčia identity Európy v rámci skupín európskych krajín

<i>SKUPINA KRAJÍN</i>	<i>KOMPONENT IDENTITY EURÓPY</i>										
	Spoločná história	Geografia	Demokratické hodnoty	Sociálna ochrana	Spoločná kultúra	Spoločné náboženské dedičstvo	Spoločná mena - euro	Symbolika	Iné	Európska identita neexistuje	Neviem
<i>EÚ 6</i>	16,7	18,6	39,0	14,3	22,8	5,5	45,8	10,3	0,6	1,7	3,0
<i>EÚ 9</i>	16,1	19,8	36,2	13,5	23,4	5,3	37,9	9,8	0,7	3,6	5,6
<i>EÚ 12</i>	15,6	22,5	34,0	13,0	20,8	4,5	41,5	9,1	0,7	3,3	5,5
<i>EÚ 15</i>	15,8	22,1	33,8	13,3	22,3	4,8	39,4	9,2	0,7	3,3	5,4
<i>NČK 12</i>	22,5	23,4	24,1	11,9	22,2	7,6	25,3	16,9	0,7	3,0	9,0
<i>Krajiny eurozóny</i>	16,1	21,7	33,8	13,4	21,7	4,9	46,1	9,8	0,7	2,0	3,7
<i>Kr. mimo eurozóny</i>	19,4	23,6	27,9	12,3	23,4	6,3	18,3	12,7	0,8	5,6	10,8
<i>Postkom. krajiny</i>	21,5	24,1	25,9	13,0	21,2	7,0	27,4	15,1	0,7	3,2	8,0
<i>Nie postkom. krajiny</i>	15,9	21,8	33,7	13,0	22,6	4,9	39,3	9,4	0,7	3,3	5,6
<i>Staršie demokracie</i>	16,0	20,0	37,4	14,2	23,2	5,2	37,4	9,8	0,7	3,6	5,3
<i>Mladšie demokracie</i>	19,3	26,2	22,7	11,0	20,8	5,7	34,7	12,4	0,7	2,7	7,6
<i>EÚ 27</i>	17,3	22,4	31,8	13,0	22,3	5,4	36,4	10,8	0,7	3,3	6,2

Pozn.: Uvedený je vážený podiel respondentov (%), ktorí označili dané komponenty ako najdôležitejšie prvky identity Európy. Skratky skupín štátov: nové členské krajiny pristupujúce k EÚ v roku 2004 alebo 2007 (NČK 12); krajiny, ktoré nie sú členmi eurozóny (Kr. mimo eurozóny); krajiny, ktoré nie sú postkomunistické (Nie postkom. krajiny); krajiny, ktorým je vlastná dlhšia kontinuita demokratického zriadenia, tzn. nie sú postkomunistické a nemajú novodobú dlhodobejšiu skúsenosť s diktátorským režimom (Staršie demokracie); postkomunistické krajiny a krajiny, ktoré začali budovať demokraciu až po pádoch totalitných režimov v polovici 70. rokov 20. storočia (Mladšie demokracie).

Prameň: European Commission (2012).

Najvýraznejším rysom priestorovej diferenciácie percepcie identity Európy, ktorý prekonáva i spomínanú dualitu staršie vs. mladšie demokracie, je však jej dualita eurozóna / ne-eurozóna. Túto skutočnosť možno okrem tab. 1 pozorovať i v grafe 1, kde je rozloženie krajín najvýraznejšie pretiahnuté v horizontálnom smere. Euro je najdôležitejším prvkom identity Európy, ktorý je navyše v rámci identít jednotlivých krajín buď prítomný alebo úplne absentuje (na rozdiel od demokratických hodnôt). Preto obyvatelia eurozóny spájajú Európu predovšetkým s eurom, zatiaľ čo obyvatelia krajín mimo eurozóny nepovažujú spoločnú menu za zásadný prvok európskej identity (F až 74,7 na hladine významnosti 0,001). Za jej dôležitejšiu súčasť považujú demokratické hodnoty, spoločnú kultúru, históriu i geografiu. Môžeme konštatovať, že medzinárodné disparity v percepcii Európy sú úzko späté i s priestorovo nerovnomernou rýchlosťou európskej integrácie, resp. s viacrýchlostnou EÚ (multi-speed EU; pozri napr. Dostál 2010, Habermas 2006). Zdá sa tiež, že euro dodáva európskej identite jasnejšiu formu, robí ju uchopiteľnejšou. Podiel opýtaných, ktorí nevedeli určiť dôležitosť jednotlivých komponentov európskej identity, je takmer trojnásobne vyšší v krajinách mimo eurozóny než v eurozóne. Zdá sa, že respondenti z krajín mimo eurozóny majú v otázke európskej identity zatiaľ menej sformovaný názor, európska identita je pre nich abstraktnejšia.

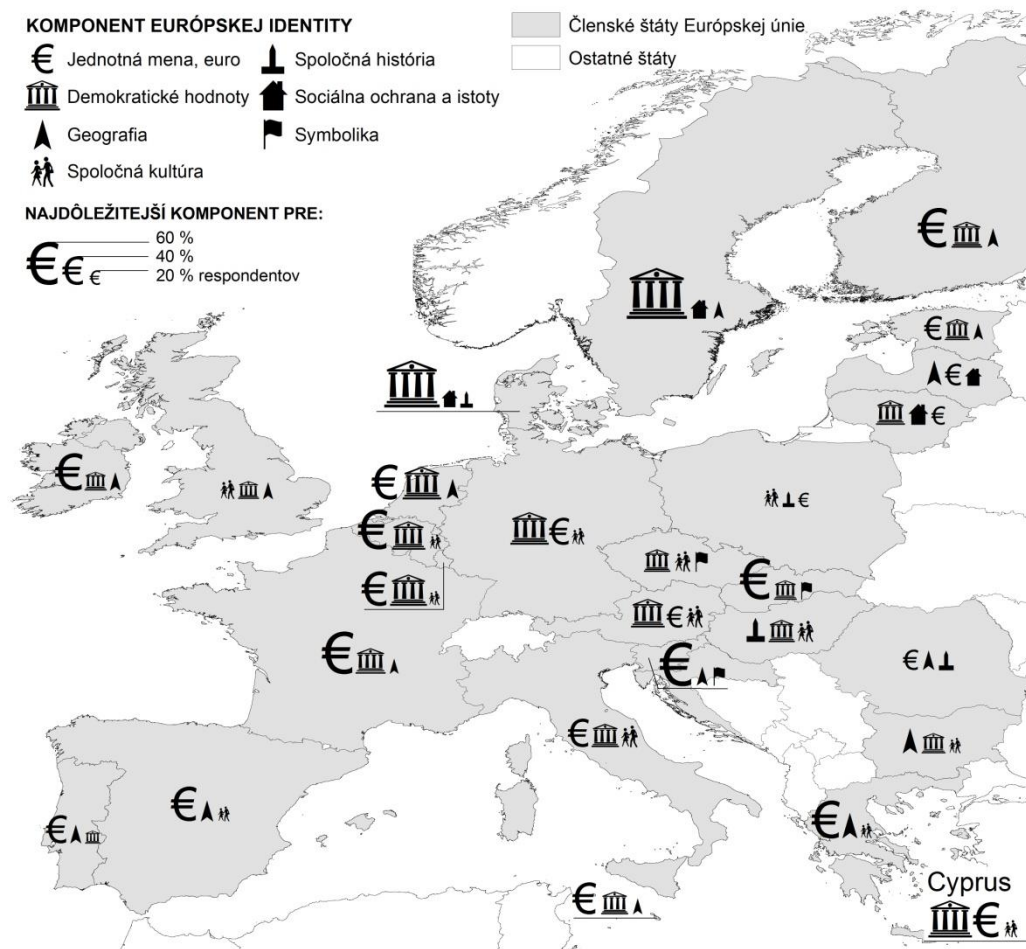
Uvedené zistenia poukazujú na významné medzinárodné nerovnosti v percepcii Európy a vzájomný vzťah medzi identitou Európy a identitami jednotlivých európskych štátov. Najvýraznejšie rozdiely v percepcii identity Európy možno pozorovať medzi skupinami štátov, ktorých identity si nie sú z hľadiska najdôležitejších komponentov identity Európy (euro, demokratické hodnoty) podobné.

5 DISPARITY V PERCEPCII IDENTITY EURÓPY NA ÚROVNI JEDNOTLIVÝCH ŠTÁTOV EÚ: EURÓPA AKO ODRAZ IDENTITY NÁRODNO-ŠTÁTNEJ

Presuňme sa pri analýze priestorových disparít v percepcii Európy na úroveň jednotlivých štátov. Medzinárodné nerovnosti vo vnímaní identity Európy ilustruje obr. 2, na ktorom sú zobrazené jej najdôležitejšie komponenty podľa obyvateľov daných európskych krajín. Na základe dôležitosti prisudzovanej jednotlivým komponentom identity Európy v daných štátoch EÚ bol vytvorený metódou mnohorozmerného škálovania i graf vzdialeností, ktorý prezentuje mieru disparity, resp. afinity v percepcii identity Európy medzi týmito krajinami (graf 1). Pri pohľade na obr. 2 a na rozloženie štátov v rámci priestoru grafu 1 je zrejmé, že pre postavenie konkrétnej krajiny na horizontálnej ose grafu (dimenzia „euro“) je určujúca najmä miera dôležitosti, ktorú pripisujú jej obyvatelia komponentu euro. Pre postavenie na vertikálnej ose (dimenzia „demokratické hodnoty“) je to zase dôležitosť prisudzovaná demokratickým hodnotám. Pokiaľ rozdelíme graf do štyroch kvadrantov, mali by sa v kvadrante I., za predpokladu, že je chápanie Európy v konkrétnej krajine odrazom jej vlastnej identity, nachádzať predovšetkým krajiny, ktoré nie sú v eurozóne a zároveň sú typické dlhšou

kontinuitou demokratickeho zriadenia. V kvadrante II. by sa mali tiež nachádzať staršie demokracie, avšak tie, ktoré sú zároveň členmi eurozóny. Kvadrant III. by mal obsahovať hlavne mladšie demokracie patriace do eurozóny a kvadrant IV. mladšie demokracie, ktoré súčasťou eurozóny nie sú. Už letný pohľad na graf prezrádza, že okrem malého množstva výnimiek uvedené predpoklady platia.

Obr. 2: Medzinárodné nerovnosti v percepcii identity Európy – tri najdôležitejšie komponenty identity Európy podľa obyvateľov jednotlivých krajín EÚ

Pozn.: Dôležitosť komponentov klesá zľava doprava.

Prameň: European Commission (2012), vlastné spracovanie.

Spomedzi krajín eurozóny neoznačili euro ako najdôležitejší prvok európskej identity iba obyvatelia Nemecka, Rakúska a Cypru, v týchto štátoch bola o niečo vyššia váha prisúdená demokratickým hodnotám (obr. 2). Všetky krajiny eurozóny sa podľa predpokladu nachádzajú v II. a III. kvadrante grafu vzdialeností, jedinú výnimku

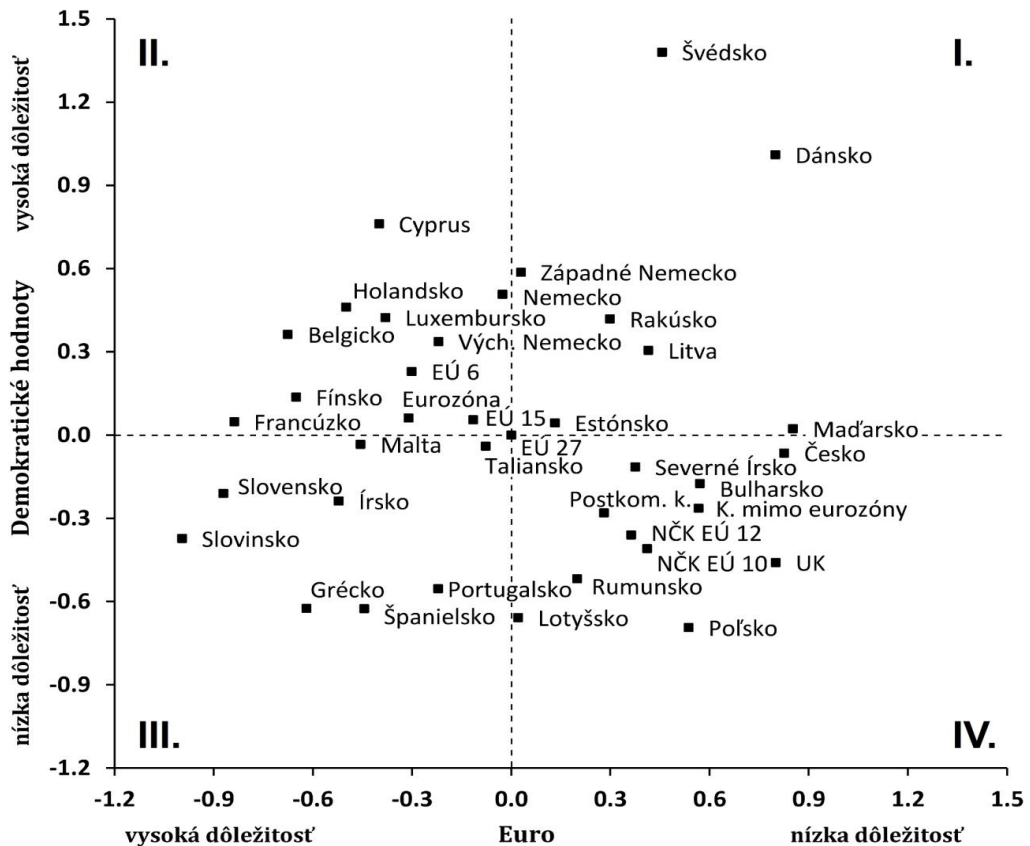
predstavuje Rakúsko. Jeho výnimočná pozícia je daná vysokou relevanciou, ktorú Rakúšania pripisujú prvku *demokratické hodnoty* (čo je pre staršie demokracie typické) a relatívne nízkou komponentu *euro* (v porovnaní s ostatnými krajinami eurozóny). Vnímanie Európy ako entity vymedzenej skôr vyznávaním demokratických hodnôt než používaním eura môže byť v prípade Rakúska spôsobené jeho špecifickou geopolitickou polohou. Rakúsko bolo počas niekoľkých dekád obkľúčené socialistickým Východom, ktorý ako tá „pravá Európa“ vnímaný nebol. Podľa Rakúšanov sa iba vďaka používaniu eura zo Slovákov či Slovincov rýdzi Európania ešte nestávajú.

Potvrďuje sa (Jiménez a kol. 2004, Pichler 2008b), že z pohľadu percepcie identity Európy sa Rakúsku približuje sociokultúrne príbuzné Nemecko, ktoré sa v grafe vzdialeností nachádza na pomedzí I. a II. kvadrantu. Odraz identity daného regiónu v percepcii identity Európy sa do istej miery potvrdzuje i na subnárodnej úrovni, pre západných Nemcov je Európa demokratickejšia než pre tých východných.¹⁶ Avšak relatívne podobná percepcia Európy východnými a západnými Nemcami ako i pozícia východného Nemecka v rámci kvadrantu II. naznačujú zotieranie rozdielov medzi identitou západného a východného Nemecka, pričom predlohou identity spojeného Nemecka je predovšetkým model pôvodnej identity NSR (i Plecítá 2012).

Okrem Rakúska, ktoré sa ako staršia demokracia eurozóny nachádza v kvadrante I. (relatívne nízka relevancia pripisovaná Rakúšanmi euru), je výnimočným prípadom z pohľadu polohy v ňom i Litva. Obyvatelia postkomunistickej Litvy totiž prisudzujú pomerne vysokú dôležitosť komponentu demokratické hodnoty. V pobaltských krajinách a predovšetkým v spomínanej Litve je pomerne vysoká dôležitosť pripisovaná i komponentu sociálna ochrana, čo naznačuje hodnotové podobnosti a väzby medzi Pobaltím a Škandináviou (Krčálová 2010). Odhliadnúc od Litvy sa postkomunistické krajiny nachádzajú v kvadrantoch III. (eurozóna) a IV. (ne-eurozóna), v ktorých sa vzhľadom na dialektický vzťah medzi identitou Európy a identitami štátov poloha mladších demokracií i predpokladá. Iba v prípade Maďarska a Estónska priemerná dôležitosť pripisovaná prvku demokratické hodnoty spôsobuje, že sa tieto krajiny nachádzajú na rozhraní I. a IV. kvadrantu. Estónsko a Lotyšsko, krajiny, ktoré medzičasom vstúpili do eurozóny (r. 2011 a 2014), sa spomedzi mladých demokracií ne-eurozóny (resp. spomedzi krajín ne-eurozóny všeobecne) nachádzajú v grafe najviac vľavo, vnímaním Európy sa teda najviac približujú eurozónu. Keby sa percepcia Európy Estóncami a Lotyšmi zisťovala dnes, dá sa predpokladať, že by sa pozícia oboch krajín posunula ešte viac doľava až do kvadrantu III.

¹⁶ V západnom Nemecku (bývalá NSR) označilo demokratické hodnoty za najdôležitejšiu komponent európskej identity 47,3 % respondentov, vo východnom Nemecku (NDR) to bolo 38,4 % opýtaných.

Graf 1: Percepcia identity Európy obyvateľmi jednotlivých krajín EÚ – graf vzdialeností

Pozn.: Čím menšia je vzdialenosť dvoch krajín v rámci dvojdimenzionálneho priestoru grafu, tým je percepcia Európy ich obyvateľmi podobnejšia. Graf predstavuje redukciu viacrozmerného priestoru (v našom prípade 9-rozmerného) do dvojrozmerného za použitia metódy mnohorozmerného škálovania (PROXSCAL v SPSS, použitá bola euklidovská vzdialenosť, S-stress = 0,029). Do analýzy vstúpil postoj obyvateľov jednotlivých krajín k všetkým ôsmim komponentom európskej identity (percento respondentov, ktorí považujú daný komponent za najdôležitejší element identity Európy) a rovnako podiel tých, ktorí sa domnievajú, že „európska identita neexistuje“. Zahrnuté neboli odpovede „iné“ alebo „neviem“, z ktorých nie je možné zistiť podobnosti, resp. rozdielnosti v percepcii európskej identity. Skratky skupín štátov: nové členské krajiny prístupujúce k EÚ v roku 2004 (NČK EÚ 10); krajiny prístupujúce k EÚ v roku 2004 a 2007 (NČK EÚ 12); Spojené kráľovstvo (UK); krajiny, ktoré nie sú členmi eurozóny (K. mimo eurozóny); postkomunistické krajiny (Postkom. k.).

Prameň: European Commission (2012), vlastné spracovanie.

Maďarskej Európe je najpodobnejšia Európa česká, čo súhlasí s predchádzajúcimi zisteniami (Pichler 2008b). EB 73.3 rovnako potvrdzuje, že v oboch krajinách pomerne vysokú váhu prikladajú kultúrno-historickým komponentom identity Európy. Pokiaľ by obyvatelia Česka a Maďarska pripisovali vysokú dôležitosť komponentom *euro* a *demokratické hodnoty*, znamenalo by to (s ohľadom na ich neúčast' v eurozóne a komunistickú minulosť), že sami seba z Európy vyčleňujú, resp. sa prinajmenšom umiestňujú niekde na jej perifériu. No Európa ako kultúrno-historicky vymedzená entita umožňuje Maďarom a Čechom ukotviť „európsku“ povahu vlastného štátu či národa. Predovšetkým s ohľadom na dávnejšiu predvojnovú minulosť totiž asi iba málokto nepovažuje Maďarov a Čechov za integrálnu súčasť „európskych“ dejín a kultúry.

V súlade s predpokladmi sa v pravom hornom rohu grafu v hĺbke kvadrantu I. nachádzajú Dánsko a Švédsko, s výnimkou veľmi špecifického Spojeného kráľovstva jedinú dve staršie demokracie, ktoré nie sú súčasťou eurozóny. Dánska a švédska percepcia Európy je obzvlášť výnimočná, čo okrem grafu 1 potvrdila i realizovaná klastrová analýza. Švédmi a Dáni, obyvatelia vyspelých nordických demokracií nepatriacich do eurozóny, pripisujú výnimočne vysokú dôležitosť komponentu demokratické hodnoty (pozri aj obr. 2) a nízku dôležitosť komponentu euro. Demokraciu považuje za najdôležitejší prvok identity Európy až 71 % Švédov a 65,5 % Dánov. Vyspelá (švédska alebo všeobecne nordická) demokracia patrí medzi základné prvky identít škandinávskych krajín, opäť tak môžeme pozorovať odraz identít jednotlivých štátov v konkrétnych „národných“ percepciách Európy. Okrem „dokonalejšie“ demokracie patrí medzi výrazné elementy identity severských krajín i vysoká úroveň sociálnej politiky (Blanc-Noel 2013, Krčálová 2010), i v období prieskumu boli väčšie finančné prostriedky na sociálnu ochranu jedného obyvateľa než v Dánsku a Švédsku vynaložené v rámci celej EÚ iba v Luxembursku (za rok 2009 v súčasných cenách, podobnú výšku ako v Dánsku a Švédsku mali sociálne výdavky v Rakúsku; OECD 2014). V porovnaní s ostatnými krajinami EÚ pripisujú Švédmi a Dáni relatívne vysokú dôležitosť sociálnej ochrane i ako súčasť identity Európy.

Spojené kráľovstvo (podobne aj jeho súčasť Severné Írsko), staršia demokracia mimo eurozóny, sa v rámci grafu na prvý pohľad trochu prekvapivo nenachádza v kvadrante I., ale v kvadrante IV. medzi mladšími demokraciami nepatriacimi do eurozóny. Špecifická percepcia Európy obyvateľmi Spojeného kráľovstva je daná ich všeobecne skeptickým postojom k európskej identite a Európe ako takej. Ostrovania vnímajú Európu najnegatívnejšie spomedzi obyvateľov všetkých krajín EÚ (Downs 2011, Nikischer 2015), majú slabé európske povedomie, nepovažujú sa vo väčšej miere za Európanov (Cinnirella 1997, Jiménez a kol. 2004, Jurek 2010, Pichler 2008b, Plecítá 2012) a ani nepokladajú svoju krajinu za súčasť Európy (pozri Ash 2001). Jiménez a kol. (2004) tiež konštatujú, že v Spojenom kráľovstve je najnižšia miera kompatibility medzi národnou a európskou identitou spomedzi štátov EÚ. V súvislosti

s percepciou identity Európy sa skeptický postoj obyvateľov Spojeného kráľovstva voči európskej identite prejavuje v relatívne nízkej relevancii prikladanej väčšine jej komponentov. Naproti tomu sa až 10,3 % opýtaných zo Spojeného kráľovstva vyslovilo, že európska identita neexistuje, ďalších 14,8 % respondentov nevedelo určiť najdôležitejší komponent identity Európy. Umiestnenie Spojeného kráľovstva v grafe 1 (v kvadrante IV. v opozitnej pozícii voči jadrú Európy v kvadrante II.) v podstate zodpovedá „málo európskej“ identite tejto krajiny, resp. jej pozícii na rozhraní Európy a ne-Európy („tých druhých“, pričom z pohľadu obyvateľov Spojeného kráľovstva sú tými druhými často práve oni sami).

Ako môžeme vidieť, v kvadrante III. grafu 1 sa s výnimkou Írska (a Talianska a Malty, ktoré ležia na rozhraní kvadrantov II. a III.) podľa predpokladov nachádzajú mladšie demokracie eurozóny. V nich sa za jasne najdôležitejší prvok identity Európy považuje euro, ktoré je už niekoľko rokov taktiež integrálnou súčasťou identít týchto krajín. Demokratickým hodnotám prikladajú obyvatelia týchto štátov oveľa nižšiu dôležitosť. V rámci celej EÚ je spolu s Poľskom úplne najnižšia relevancia demokratickým hodnotám pripisovaná v juhoeurópskych krajinách (Grécko, Španielsko, Portugalsko), v ktorých sa začalo budovanie demokracie až po páde miestnych diktátorských režimov (v polovici 70. rokov). Ďalšiu skupinu krajín v kvadrante III. predstavujú Slovensko a Slovinsko, malé postkomunistické krajiny a pomerne mladé členské štáty eurozóny (k roku 2010; Slovensko vstúpilo do tretej fázy EMU v r. 2009, Slovinsko v r. 2007), v ktorých sa komponentu *euro* prisudzuje vôbec najvyššia dôležitosť medzi krajinami EÚ. Klastrová analýza ukázala, že spomedzi všetkých „národných“ percepcií Európy sú si v rámci Únie vzájomne najbližšie práve tá slovinská a slovenská. Spája ich i relatívne vysoká dôležitosť pripisovaná európskej symbolike (pozri aj percepciu komponentu symbolika v NČK).

V treťom kvadrante sa rovnako nachádzajú všetky krajiny skupiny označovanej akronymom PIIGS (Portugalsko, Írsko, Taliansko, Grécko a Španielsko), resp. GIPSI, teda skupiny „príživníkov“ eurozóny. Zopakujme, že v týchto krajinách je Európa vnímaná predovšetkým v súvislosti s eurom, demokratické hodnoty sú považované za menej dôležitý komponent jej identity. V Taliansku, staršej demokracii, sa im však z celoeurópskeho pohľadu prisudzuje približne priemerná dôležitosť (obr. 2), čo zodpovedá jeho pozícii na rozhraní II. a III. kvadrantu. Ostatne, ako môžeme vyčítať z podobnej pozície Talianska a EÚ 27 v grafe 1, obyvatelia Talianska vnímajú Európu vo všeobecnosti veľmi „priemerne“. Zo sociálno-konstruktivistickej perspektívy je talianske ponímanie Európy najbližšie jej skutočnej súčasnej identite (pokiaľ obmedzíme svoj pohľad na imidž „zvnútra“; pozri Paasi 1986). Z pohľadu vzájomného vzťahu identity štátu a (percepcie) identity Európy je zase Taliansko

priemernou európskou krajinou.¹⁷ Fakt, že Taliani do Európy roku 2010 presne zapadajú, by mohol byť aj jedným z dôvodov ich vysokého európskeho povedomia. To je podľa EB 73.3 najvyššie v celej Únii (vysokú mieru európskeho povedomia u Talianov konštatujú aj Jiménez a kol. 2004, Kosić 2003, Triandafyllidou 2008 a ďalší). Najnižšia miera európskeho povedomia je podľa prieskumu v súlade s očakávaniami v Spojenom kráľovstve.

V kvadrante II. by sa s ohľadom na premietanie identít štátov do jednotlivých národných percepcií Európy mali nachádzať najmä staršie demokracie eurozóny. Tento predpoklad sa napĺňa, v blízkosti II. kvadrantu sa nachádzajú aj Malta, Taliansko a západné Nemecko. Pokiaľ chápeme euro a demokratické hodnoty ako najdôležitejšie prvky definujúce Európu a uznávame vzťah medzi identitou štátu a príslušnou percepciou Európy, mali by byť v II. kvadrante prítomné krajiny, ktoré je možné označiť za „jadro“ Európy. Môžeme pozorovať (graf 1 i obr. 2), že okrem Fínska a Cypru je pripisovaná vysoká dôležitosť komponentom euro a demokratické hodnoty v štátoch zakladajúcej šestky EÚ (viď EÚ 6), predovšetkým v krajinách Beneluxu. EÚ 6, rodisko európskej integrácie, by sme za jadro Európy zrejme považovali aj intuitívne.

To, že „pravú“ jadrovú Európu charakterizuje najmä používanie spoločnej meny a vyspelá demokracia, súhlasí s chápaním jadrovej Európy (a je to predovšetkým jadrová Európa, kto vníma Európu uvedeným spôsobom) ako producenta európskej identity a zvyšnej (najmä postkomunistickej) „možno Európy“ ako jej recipienta (postupná difúzia eura a „vyspelej“ demokracie smerom z jadra; podobne Karolewski 2011, Kuus 2004, Nikischer 2015). Táto ponúkaná identita však nemusí byť všade aj prijatá (pozri prípad Spojeného kráľovstva) a až čas ukáže, ktorým smerom sa bude identita Európy vyvíjať do budúcnosti.

6 ZÁVER

Určité disparity v percepcii regiónu obyvateľmi jeho jednotlivých častí nie sú ničím výnimočným a spravidla narastajú spolu s rastúcou vnútornou heterogenitou daného regiónu. Miera priestorovej variability (percepcie) identity Európy je však výnimočne vysoká, čo popri značnej internej socioekonomickej heterogenite tejto priestorovej jednotky súvisí i s amorfnou povahou pred-integračnej Európy a nerovnomernou rýchlosťou európskej integrácie. Najvýraznejšie rozdiely v percepcii Európy môžeme badať na úrovni jednotlivých štátov, ktoré predstavujú teritoriálne jednotky na najvyššom stupni inštitucionalizácie. Týmto rozdielom sa doposiaľ

¹⁷ Taliansko je „priemerné“ i z hľadiska severo-južnej duality Európy (hospodársky silný sever krajiny / Mezzogiorno), z geografického pohľadu leží približne v strede Únie i na ose západ-východ. V prípade Nemecka, zaujímavého z hľadiska západo-východnej duality Európy, sa percepcia Európy od priemeru (EÚ 27) odlišuje predovšetkým vysokou dôležitosťou pripisovanou obyvateľmi demokratickým hodnotám.

venovala iba minimálna pozornosť, a to i napriek tomu, že európska identita predstavuje jeden z najdiskutovanejších konceptov sociálnych vied posledných dekád. Pritom štúdium medzinárodných disparít v percepcii identity Európy nie je o nič menej relevantnou oblasťou výskumu než štúdium medzinárodných nerovností v miere európskeho povedomia, ktoré sú predmetom výskumov pomerne často. Za vyššou popularitou výskumu medzinárodných disparít v miere európskeho povedomia možno hľadať väčšie množstvo dostupných relevantných štatistických dát, ktoré vyplýva najmä z jednoduchšej operacionalizácie konceptu teritoriálneho povedomia. Na empirický výskum percepcie Európy však nemožno rezignovať, nakoľko sú obe dimenzie európskej identity, európske povedomie a identita Európy, vzájomne prepojené – vzťah ľudí k Európe je rozhodujúci pre ďalší vývoj (proces inštitucionalizácie) tohto regiónu, od tvaru Európy zase závisí vzťah ľudí k nej. Ak sa zaoberáme len mierou povedomia, skúmame iba produkt a neberieme ohľad na zdroj. Zaujímame sa iba o následok, pričom ignorujeme príčinu. Tento vzťah samozrejme platí aj opačne.

V prezentovanej štúdií môžeme jasne vidieť, ako sa vnútorná heterogenita Európy premieta do výrazných medzinárodných disparít v jej percepcii. Dáta z Eurobarometru 73.3 zároveň poukazujú na existenciu vzájomného dialektického vzťahu medzi identitou Európy a identitami jednotlivých „európskych“ štátov. Tento vzťah doposiaľ nebol predmetom systematickejších analýz založených na dátach pochádzajúcich z rozsiahlych sociologických prieskumov. Skutočnosť, že obyvatelia väčšiny krajín EÚ prisudzujú Európe vlastnosti, ktorými disponujú aj ich vlastné štáty, okrem iného naznačuje, že samých seba považujú za Európanov (aj keď samotné európske povedomie nemusí byť vysoké) a svoje krajiny pokladajú za súčasť Európy (určitou výnimkou sa zdá byť Spojené kráľovstvo). Pre europozitivistov je to potešujúca správa. Na druhej strane to však znamená, že z pohľadu formovania európskeho povedomia výhodné znižovanie priestorových disparít v percepcii Európy predpokladá znižovanie vnútornej heterogenity Únie. Pokiaľ sa však budú identity jednotlivých európskych štátov a identita Európy naďalej vzájomne ovplyvňovať a bude medzi nimi dochádzať k obojstrannému prenosu ich prvkov, pričom intenzita tohto procesu bude závisieť predovšetkým od miery inštitucionalizácie Európy, resp. EÚ, je pravdepodobné, že bude postupne dochádzať k vzájomnému približovaniu identít európskych štátov a znižovaniu heterogenity Únie. Pri pokračovaní projektu európskej integrácie tak môžeme očakávať znižovanie disparít v percepcii Európy. Či sú si naozaj jednotlivé národné Európy čoraz podobnejšie, nám môžu ukázať už ďalšie kolá prieskumov Eurobarometer.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. ANTONSICH, M. (2008): EUropean attachment and meanings of EUrope. A qualitative study in the EU-15. In *Political Geography*, 2008, roč. 27, č. 6, s. 691-710.
2. ARMBRUSTER, H. – ROLLO, C. – MEINHOF, U. H. (2003): Imagining Europe: everyday narratives in European border communities. In *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2003, roč. 29, č. 5, s. 885-899.
3. ASH, T. G. (2001): Is Britain European? In *International Affairs*, 2001, roč. 77, č. 1, s. 1-13.
4. BIEBUYCK, W. – RUMFORD, C. (2012): Many Europes: Rethinking multiplicity. In *European Journal of Social Theory*, 2012, roč. 15, č. 1, s. 3-20.
5. BLANC-NOEL, N. (2013): Resolving the dilemma between equality and liberty: the Swedish political system. In *Eastern Journal of European Studies*, 2013, roč. 4, č. 1, s. 25-40.
6. BOURGEOIS, D. – BOURGEOIS, Y. (2005): Territory, institutions and national identity: the case of Acadians in Greater Moncton, Canada. In *Urban Studies*, 2005, roč. 42, č. 7, s. 1123-1138.
7. BÖRÖCZ, J. (2001): Introduction: Empire and coloniality in the Eastern Enlargement of the European Union. In BÖRÖCZ, J. – KOVÁCS, M. (eds.): *Empire's New Clothes: Unveiling EU Enlargement*. Telford: Central Europe Review, 2001. S. 4-50. ISBN 1-84287-009-2.
8. BRAUN, M. (2008): *Modernisation Unchallenged: The Czech Discourse on European Unity*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2008. 152 s. ISBN 978-80-86506-72-2.
9. BRAUNGART, R. G. – BRAUNGART, M. M. (1992): Perceptions of Europe from America. A Case Study of Syracuse University Students. In *International Journal of Sociology*, 1992, roč. 22, č. 1/2, s. 130-152.
10. BRUTER, M. (2004): On What Citizens Mean in Feeling 'European': Perceptions of News, Symbols and Borderless-ness. In *Journal of Ethnic & Migration Studies*, 2004, roč. 30, č. 1, s. 21-39.
11. BUCHER, S. - KUNÁKOVÁ, L. (2010): Identita ako kontext geografického výskumu: teoreticko-metodologický rámec. In *Geografická revue*, 2010, roč. 6, č. 1, s. 6-23.
12. CINNIRELLA, M. (1997): Towards a European identity? Interactions between the national and European social identities manifested by university students in Britain and Italy. In *British Journal of Social Psychology*, 1997, roč. 36, č. 1, s. 19-31.
13. COMPAGNON, A. (1990): Mapping the European mind. In *Critical Quarterly*, 1990, roč. 32, č. 2, s. 1-7.

14. DEL BIAGGIO, C. (2010): Theoretical reflection on the making of the Alpine region. The role of transnational networks of local actors on regional identity and institutionalization. In *Fennia*, 2010, roč. 188, č. 1, s. 137-148.
15. DOSTÁL, P. (2010): *Multi-Speed European Union: Differentiated Integration and Spatial Development*. Praha: ČGS, 2010. 128 s. ISBN 978-80-904521-6-9.
16. DOWNS, W. M. (2011): A project doomed to succeed? Informational asymmetries, euroscepticism, and threats to the locomotive of integration. In *Contemporary Politics*, 2011, roč. 17, č. 3, s. 279-297.
17. ERIKSEN, E. O. – FOSSUM, J. E. (2004): Europe in Search of Legitimacy: Strategies of Legitimation Assessed. In *International Political Science Review*, 2004, roč. 25, č. 4, s. 435-459.
18. EUROPEAN COMMISSION. (2012): Eurobarometer 73.3. [Online.] In *GESIS Data Catalogue*, 2012. [Citované 14.9.2014.] Dostupné na internete: <<http://info1.gesis.org/dbksearch19/SDesc2.asp?no=5233&tab=0&ll=10¬abs=&af=&n=&search=Eurobarometer&search2=&db=E>>.
19. FOUCHER, M. (2002): *Evropská republika. Historicko-geografický pohled*. Brno: Barrister & Principal, 2002. 135 s. ISBN 80-85947-79-X.
20. GABEL, M. J. (1998a): Public Support for European Integration: An Empirical Test of Five Theories. In *The Journal of Politics*, 1998, roč. 60, č. 2, s. 333-354.
21. GABEL, M. J. (1998b): *Interests and Integration: Market Liberalization, Public Opinion, and European Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998. 192 s. ISBN 978-0-472-10856-5.
22. GESIS. (2012): Eurobarometer 73.3 – Variable Report. [Online.] In *GESIS Data Catalogue*, 2012. [Citované 20.9.2014.] Dostupné na internete: <<https://dbk.gesis.org/dbksearch/download.asp?db=E&id=48123>>.
23. GHERGHINA, S. (2010): It is Different from Inside: Perceptions of National and European Identity in the 2004 EU New Member States. In *Studia Europaea*, 2010, roč. 55, č. 4, s. 51-70.
24. GOSSMAN, L. (2010): The Idea of Europe. In *Common Knowledge*, 2010, roč. 16, č. 2, s. 198-222.
25. HABERMAS, J. (2006): *The Divided West*. Cambridge: Polity Press, 2006. 248 s. ISBN 978-0-7456-3518-7.
26. HADLER, M. – TSUTSUI, K. – CHIN, L. G. (2012): Conflicting and Reinforcing Identities in Expanding Europe: Individual- and Country-Level Factors Shaping National and European Identities, 1995–2003. In *Sociological Forum*, 2012, roč. 27, č. 2, s. 392-418.
27. HEŘMANOVÁ, E. – CHROMÝ, P. a kol. (2009): *Kulturní regiony a geografie kultury. Kulturní realie a kultura v regionech Česka*. Praha: ASPI a. s. – Wolters Kluwer, 2009. 348 s. ISBN 978-80-7357-339-3.

28. CHROMÝ, P. (2003): Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In JANČÁK, V. – CHROMÝ, P. – MARADA, M. (eds.): *Geografie na cestách poznání*. Praha: UK v Praze, Přírodovědecká fakulta, 2003. S. 163-178. ISBN 80-86561-10-0.
29. JENKINS, R. (2008): The Ambiguity of Europe: 'Identity crisis' or 'situation normal'? In *European Societies*, 2008, roč. 10, č. 2, s. 153-176.
30. JIMÉNEZ, A. M. R. (2004a): Cultural, Instrumental, Civic and Symbolic Components of National and European Identities in Old and New European Union Member States. [Online.] In *Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, 2004, roč. 4, č. 9. [Citované 16.8.2014.] Dostupné na internete: <<http://aei.pitt.edu/8124/>>.
31. JIMÉNEZ, A. M. R. (2004b): Representations of Europe and the Nation: How do Spaniards see themselves as Nationals and Europeans? [Online.] In *Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, 2004, roč. 4, č. 13. [Citované 16.8.2014.] Dostupné na internete: <<http://aei.pitt.edu/8128/1/ruiz2final.pdf>>.
32. JIMÉNEZ, A. M. R. a kol. (2004): European and National Identities in EU's Old and New Member States: Ethnic, Civic, Instrumental and Symbolic Components. [Online.] In *European Integration online Papers*, 2004, roč. 8, č. 11. [Citované 14.8.2014.] Dostupné na internete: <<http://www.eiop.or.at/eiop/texte/2004-011a.htm>>.
33. JUREK, P. (2010): Velká Británie a Evropa. In CABADA, L. – JUREK, P. a kol.: *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. S. 33-54. ISBN 978-80-7380-300-1.
34. JUST, S. N. (2009): No place like home? The role of the media in the framing of Europe. In *Journal of Language and Politics*, 2009, roč. 8, č. 2, s. 244-268.
35. KAELBERER, M. (2004): The euro and European identity: symbols, power and the politics of European monetary union. In *Review of International Studies*, 2004, roč. 30, č. 2, s. 161-178.
36. KAROLEWSKI, I. P. (2011): European Identity Making and Identity Transfer. In *Europe-Asia Studies*, 2011, roč. 63, č. 6, s. 935-955.
37. KOSIĆ, A. (2003): Representations of the nation and Europe in Italy: Results from a public opinion survey. Report (D5) prepared for the EURONAT project. [Online.] In *European University Institute*, 2003. [Citované 3.9.2014.] Dostupné na internete: <<http://www.iue.it/RSCAS/Research/EURONAT/200309Rep.IT.EURONAT.pdf>>.
38. KRČÁLOVÁ, Z. (2010): Skandinávie. In CABADA, L. – JUREK, P. a kol.: *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. S. 101-129. ISBN 978-80-7380-300-1.
39. KRITZINGER, S. (2005): European Identity Building from the Perspective of Efficiency. In *Comparative European Politics*, 2005, roč. 3, č. 1, s. 50-75.

40. KUUS, M. (2004): Europe's eastern expansion and the reinscription of otherness in East-Central Europe. In *Progress in Human Geography*, 2004, roč. 28, č. 4, s. 472-489.
41. KUUS, M. (2005): Multiple Europes: Boundaries and Margins in European Union Enlargement. In *Geopolitics*, 2005, roč. 10, č. 3, s. 567-591.
42. LENGYEL, G. (2011): Supranational Attachment of European Elites and Citizens. In *Europe-Asia Studies*, 2011, roč. 63, č. 6, s. 1033-1054.
43. MANSFELDOVÁ, Z. – ŠPICAROVÁ STAŠKOVÁ, B. (2009): Identity Formation of Elites in Old and New Member States (with a Special Focus on the Czech Elite). In *Europe-Asia Studies*, 2009, roč. 61, č. 6, s. 1021-1040.
44. MOISIO, S. a kol. (2013): Mapping the political geographies of Europeanization: National discourses, external perceptions and the question of popular culture. In *Progress in Human Geography*, 2013, roč. 37, č. 6, s. 737-761.
45. NIKISCHER, R. (2013): Teritoriálna identita obyvateľov Česka a Slovenska. In *Geografie*, 2013, roč. 118, č. 3, s. 243-264.
46. NIKISCHER, R. (2014): Regionálne povedomie a identita regiónu ako premenné v rámci procesu inštitucionalizácie regiónu. In *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae, Universitas Catholica Ružomberok*, 2014, roč. 13, č. 3, s. 83-91.
47. NIKISCHER, R. (2015): *Co je to EUropa a jaký je náš vztah k ní? Prostorová variabilita evropské identity z pohledu členských států Evropské unie*. In VLACHOVÁ, K. (ed.): *Národní identity a identifikace. Česká republika – Visegrádská čtyřka*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015. V tlači.
48. OECD (2014): OECD.Stat Extracts. Social Expenditure - Aggregated data. [Online.] In *OECD.Stat Extracts*, 2014. [Citované 2.10.2014.] Dostupné na internete: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG>.
49. ÖRKÉNY, A. (2011): European identity and national attachment: harmony or dissonance. In *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 2011, roč. 2, č. 1, s. 33-61.
50. PAASI, A. (1986): The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. In *Fennia*, 1986, roč. 164, č. 1, s. 105-146.
51. PAASI, A. (2001): Europe as a social process and discourse: considerations of place, boundaries and identity. In *European Urban and Regional Studies*, 2001, roč. 8, č. 1, s. 7-28.
52. PAASI, A. (2002): Bounded spaces in the mobile world: deconstructing regional identity. In *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 2002, roč. 93, č. 2, s. 137-148.
53. PAASI, A. (2003): Region and place: regional identity in question. In *Progress in Human Geography*, 2003, roč. 27, č. 4, s. 475-485.

54. PAASI, A. (2009): The resurgence of the region and regional identity: theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe. In *Review of International Studies*, 2009, roč. 35, č. S1, s. 121-146.
55. PÄUN, N. – CICEO, G. (2010): The Limits of Europeanness. Can Europeanness Stand Alone as the Only Guiding Criterion for Deciding Turkey's EU Membership? In *Eurolimes*, 2010, č. 9, s. 92-106.
56. PICHLER, F. (2008a): Social-Structural Differences in Identification with Europe. In *Perspectives on European Politics and Society*, 2008, roč. 9, č. 4, s. 381-396.
57. PICHLER, F. (2008b): European Identities from Below: Meanings of Identification with Europe. In *Perspectives on European Politics and Society*, 2008, roč. 9, č. 4, s. 411-430.
58. PICHLER, F. (2009): Cosmopolitan Europe: Views and Identity. In *European Societies*, 2009, roč. 11, č. 1, s. 3-24.
59. PLECITÁ, K. (2012): *Národní identita a vztah k Evropské unii: Česká republika v západ- a střeoevropském srovnání*. Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 2012/1. Praha: ČVUT, 2012. 72 s. ISBN 978-80-86729-71-8.
60. SEMIAN, M. (2012): Searching for the Territorial Shape of a Region in Regional Consciousness: The Český Ráj (Bohemian Paradise), Czech Republic. In *Moravian Geographical Reports*, 2012, roč. 20, č. 2, s. 25-35.
61. ŠERÝ, M. (2014): *Regionální identita obyvatelstva a kontinuita socio-historického vývoje*. Disertační práce. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2014. 151 s.
62. TRIANDAFYLLIDOU, A. (2008): Popular perceptions of Europe and the Nation: the case of Italy. In *Nations and Nationalism*, 2008, roč. 14, č. 2, s. 261-282.
63. VERHAEGEN, S. – HOOGHE, M. – QUINTELIER, E. (2014): European Identity and Support for European Integration: A Matter of Perceived Economic Benefits? In *Kyklos*, 2014, roč. 67, č. 2, s. 295-314.
64. WANG, Y. (2009): On the Significance of Culture Construction of European Identity. In *Review of European Studies*, 2009, roč. 1, č. 2, s. 152-155.
65. WÆVER, O. (2005): European Integration and Security: Analysing French and German Discourses on State, Nation and Europe. In HOWARTH, D. R. – TORFING, J. (eds.): *Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance*. Basingstoke: St. Martin's Press, 2005. S. 33-67. ISBN 0-333-96843-3.